

הרב שלמה אבי"ש

ברוקלין נוא יארק יצ"ו

25/06/2019

אוצר החכמה

אוצר החכמה

ממלא מקומו של רבינו הבעל שם טוב הק' זי"ע

(מאמר טז בסדרת תולדות חייו המקוריים של הבעש"ט זי"ע)

11/06/2019

מבוא

ידוע מאמרו המפורסם¹ של הרה"ק הרבי ר' זושא מאניפאלי זי"ע אחרי פטירת אחיו הרה"ק הרבי ר' אלימלך מליעזנסק זי"ע, כאשר רצו חסידי אחיו לקבל ממנו מרות וימלא מקום אחיו, אמר להם רמז בפסוק (בראשית ב, י) ונהר היוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד לארבע ראשים, ופי' דעדן רומז על הבעש"ט הקדוש, נהר היוצא מעדן רומז על המגיד הגדול ממעזריטש, להשקות את הגן רומז על אחיו הרבי אלימלך, ומשם יפרד לארבעה ראשים רומז על ד' תלמידי הקדושים של אחיו, הלה המה: המגיד מקאזניץ, הרבי ר' מענדל מרימנוב, הרב אפטא, הרבי מלובלין, זכותם יגן עלינו ועכ"י. עובדה זו שהרה"ק הרבי ר' בער המגיד הגדול ממעזריטש זי"ע הי' ממלא מקומו של רבו הבעש"ט הק', היא דבר המוסכם בכל ספרי החסידות וספרי התולדות. אך איך הגיעו הדברים לידי כך? יש בזה גירסאות שונות: א) לגירסא אחת, הסמיכו הבעש"ט במפורש. ב) לגירסא שני' מסר הבעש"ט לתלמידיו איזה סימן וממנו נוכחו לראות במגיד כממלא מקומו של הבעש"ט. ג) לגירסא שלישית נחשבו עוד תלמידים כממלאי מקומו של הבעש"ט. ד) לגירסא רביעית הי' בשנה הראשונה בנו של הבעש"ט, הרה"ק רבי צבי זצ"ל, ממלא מקום אביו, וכעבור שנה מסר את ההנהגה לרב המגיד. במאמרו להלן נביא את פרטי הגירסאות, ועוד פרטים מקוריים בהמשכת הנהגת החסידות ע"י המגיד ממעזריטש זיעוכ"י.

פרק א

א) גירסא ראשונה - הבעש"ט הסמיכו להיות ממלא מקומו

הקבלה הנפוצה והרווחת ברוב חצרות החסידים היא, שהבעש"ט בעצמו בחיים חיותו סמך ידיו על המגיד הגדול שהוא יהי' ממלא מקומו².

1. 'אוהל נפתלי' (לר' אברהם בונם חיים מיכלזאהן ז"ל בן הגאון מפלונסק, נדפס מחדש בניו יארק תשס"ב) עמ' שע.

2. ראה 'מאמר מרדכי' (סיפורים מהרה"ק רמ"ח מסלאנים זצ"ל ירושלים תשס"ב) עמוד טז ערך רבי צבי אות א', וכן ב'נר ישראל' (להרה"ח ר' חיים דוב שטערן ב"ב תשנ"ד) ח"ו עמוד תכג שכן הי' בקבלה אצל אדמו"רי רוזין.

וכדברים אלו נמצא כתוב בכת"י עתיק³ שכתב חכם אחד מעיר פאס שבמדינת מאראקא, בשנת תקמ"ד, ששמע מהרה"ק רבי אורי שפירא⁴ ממקורבי הרה"ק רבי מנדל מוויטעפסק זצ"ל, שהבעש"ט סמך ידיו על תלמיד אחד קודם פטירתו שהוא יהי' ממלא מקומו, ומסתבר שהכוונה לרב המגיד.

כמו כן ידועים דברי הגה"ק מצאנז זי"ע בספרו שו"ת 'דברי חיים'⁵: מצינו למופת כגון וכו' וכן רבו הבעש"ט זלה"ה הניח המשרה זו לתלמידיו ולא לבנו שהיה קדוש ה' וכו' עכ"ל, ומבואר מדבריו שהבעש"ט הקדוש בעצמו הסמך את המגיד להיות ממלא מקומו.

ב] גירסא שניה: הבעש"ט עשה סימן מי יהי' ממלא מקומו

לגירסת הרה"ק מקאמרנא⁷ לא הסמיכו הבעש"ט בפירוש, ורק רמז כן לתלמידיו, וכן מסופר: ביום הושענא רבה⁸ דשנת תק"כ אמר הבעש"ט לתלמידיו שיכינו להם רבי חדש שיאיר להם הדרך, כי בשנה הזאת הוא הולך לעולמו, ושאלו אותו תלמידיו באיזה צדיק ידבקו, ואמר להם סימן שישאלו אותו שיתן להם עצה להסיר הגאווה, ואם יתן להם עצה זהו סימן שאין בו ממש, ואם יאמר ה' יעזור וכו' ידבקו נפשם בו כי זהו סימן שהוא צדיק גמור, ולפי המקובל זהו מה שענה להם המגיד הגדול ממעזריטש⁹, וקיבלוהו תלמידיו הבעש"ט שהוא יהי' ממלא מקומו.

ג] גירסא שלישית: שלשה תלמידים היו נחשבים ליורשיו הרוחניים

יש קבלה שלישית, ששלשה תלמידים היו נחשבים ליורשי הבעש"ט: הרה"ק המגיד ממעזריטש ירש את התורה, הרה"ק רבי פנחס מקאריץ ירש את החכמה, והרה"ק רבי יחיאל מיכל, המגיד מזלאטשוב, ירש את הקדושה¹⁰. אך קבלה זו עצמה עדיין אינה אומרת

3. הובא בקובץ 'שפתי צדיקים' גליון ט' עמוד נג.

4. ראה אודותיו בספר 'סוד המעלה' (להרב אהרן סורסקי י"ס תש"ס) עמוד קמו אות סב.

5. ח"ב חו"מ סימן ל"ב.

6. ויתכן לומר שעיקר כוונת הד"ח שם להוכיח שאין ירושה באדמורו"ת, ולכך הביא דוגמא שאחרי פטירת הבעש"ט, על אף שהי' בנו הרה"ק רבי צבי זצ"ל קדוש ה', אעפ"כ לא הי' בפועל ממלא מקומו של אביו, רק תלמידו המגיד הגדול ממעזריטש הוא הי' זה שמילא מקום רבו הבעש"ט, ואין כוונתו להדגיש שהבעש"ט הי' זה שהסמיכו.

7. כ"כ הרה"ק רבי יצחק אייזיק מקאמרנא זצ"ל בספרו 'נוצר חסד' פ"ד מ"ד.

8. ראה שם במקור הדברים, שדרכו של הבעש"ט היתה להשיב בכל שנה בהושענא רבה על כל השאלות ששאלו אותו.

9. ספר 'היחס מטשערנאביל' פרק י"ט אות י', וראה שם שהמגיד ענה להם אשר מדת הגיאות שייך להקב"ה כמו שכתוב ה' מלך גאות לבש, ע"כ אין שום עצה לעקור המדה הזאת וצריכים להלחם עם זה כל ימי חיי האדם, ע"כ.

10. כ"כ ב'תורת אבות' (להרה"ק רבי יהושע העשיל ממאניסטריטשטשע, ניו יארק תרפ"ו) ערך אבות הערה

ח'.

שהם היו ממלאי מקומו של הבעש"ט. ברם מקובל אצל נכד הרה"ק מקאריץ, שהבעש"ט הק' אמר לפני פטירתו להגה"ק רבי דוד היילפרין זצ"ל אבד"ק אוסטראה וזאסלב, שאחרי פטירתו יסע להמגיד ממעזריטש ולהרה"ק רבי פנחס מקאריץ¹¹.

ד] גירסא רביעית - שנה אחרי פטירת הבעש"ט עברה ההנהגה להמגיד

במסורת אדמו"רי חב"ד¹² מקובלת גירסא שונה לגמרי, שכשנחשכו המאורות בפטירתו של הבעש"ט הק' נתלכדו כל תלמידיו – ובתוכם גם המגיד הגדול ממעזריטש – וקיבלו עליהם את בנו – של הבעש"ט – הרה"ק רבי צבי שיהי' ממשיך דרכו של אביו הגדול להנהיג את העדה, כי ראו בו שהוא ראוי למלאות משרה רמה כזו, וכך היה, ובשנה הראשונה הנהיג רבי צבי את העדה עד ליום ההילולא הראשון של אביו בחג השבועות שנת תקכ"א, שבו ביום העביר את כתר ההנהגה למגיד הגדול ממעזריטש, באמרו לתלמידים כי אביו בא אליו בחלום הלילה ואמר לו כי השכינה וכל פמליא של מעלה העתיקו מקומם ועברו ממעזיבז למעזריטש¹³, ומיד החליט הרה"ק רבי צבי להכניע עצמו תחת מרותו של המגיד הגדול ממעזריטש.

הרי לנו מכל הגירסאות שהמגיד ממעזריטש הי' ממלא מקומו של הבעש"ט, ורק שלגירסת חב"ד הי' מתחלה בנו של הבעש"ט רבי צבי ממלא מקום אביו, ורק אחרי שנה העביר ההנהגה למגיד.

פרק ב:

גירסאות שונות במעשה בין התולדות יעקב יוסף והמגיד ממעזריטש

קיימת מסורה המובאת בכמה ספרי תולדות, אך ישנן בזה גירסאות שונות, ושינויי הגירסאות מתאימים ומקבילים אכן לפי הגירסאות השונות שקיימות על עצם היותו המגיד ממעזריטש יורשו הטבעי של הבעש"ט שהבאנו לעיל.

11. וראה ב'אהל צדיקים' (לרבי אלטר שפירא אבד"ק וויקנא, טשערנאוויץ תרצ"ו) עמוד ו' וכן ב'גן הדסים' עמוד סד מערכת רבי פנחס מקאריץ אות א.

12. ראה בספר 'תורת שלום' לכ"ק אדמו"ר מהרש"ב זצ"ל (הוצאת קה"ת תשס"ג) עמוד 83 שכל תלמידי הבעש"ט – ובתוכם המגיד ממעזריטש – שהו באותה שנה על חג השבועות במעזיבז בצל הרה"ק רבי צבי, ורבי צבי פשט את בגדו הלבן ולבשו את המגיד. וראה בספר אבן ישראל עמוד מד בזה.

וראה עוד בספר 'בעל שם טוב עה"ת' ח"א עמוד ל-לא אות ע"ד ממכתב הרב רבי יחיאל מיכל דראביטשער ממעזיבז גירסא אחרת: שתלמידי הבעש"ט שאלו אותו קודם פטירתו על מי עוזב את תלמידיו והשיב להם "על הבן יחיד שלי", ובשבת הראשונה לא רצה רבי צבי ברבנות ולא דיבר שום תורה וכו'. אך גירסא זו וגאמנות בעל המספר מוטלים בספק גדול, וכבר כתבנו בזה במקו"א ואכמ"ל.

13. ראה להלן ובהערה 23 משפט דומה לזה בשם הרה"ק מזלאטשוב זצ"ל.

אך תחלה נקדים אשר רוב המקורות כמעט אחידים הם, ויש ביניהם רק כמה שינויים קלים ורק מקור אחד נבדל ברובו. ונעתיק כאן בתחילה הגירסא כפי שהובאה בספר 'קהל חסידים החדש'¹⁴ באריכות, ונוסיף בה כמה הוספות משאר המקורות, כפי שיצויין בהערות, ואח"כ נעתיק מקור אחר אשר יש לה משמעות אחרת.

מסופר, שאחרי שהמגיד ממעזריטש התחיל להנהיג את עדת החסידים, תיקן המגיד תיקון חדש אשר החלפים של השוחטים יהיו מלוטשים, חד וחלק, וכן עוד כמה תיקונים חדשים¹⁵.

וכאשר שמע מזה הרה"ק רבי יעקב יוסף מפולנאה - התולדות יעקב יוסף - ז"ע ובהיותו קפדן גדול מאוד כשמאי¹⁶ חרה לו הדבר מאוד, מדוע חידש דבר כזה אשר לא הי' זאת מקודם בימי רבם הבעש"ט, ונסע למעזריטש עם תלמיד אחד.

ותיכף כשהגיע לשם עוד קודם שירד מהעגלה שאל את המגיד על זה, והשיב לו המגיד אשר בחיים חיותו של רבם הגין זכותו שלא יבואו לידי מכשול ח"ו, והי' די שהחלפים יהיו רק חלק, אבל כהיום שהבעש"ט אינו בעולם ולא אפשר דרא מוכרחים אנו לתקן גדול¹⁷.

ובקשו המגיד שישאר לשבת, ואכן נשאר שם לשבת, ואחר שנכח התולדות לראות גדולת המגיד אמר, מה נעשה, אשר מיום שנפטר רבינו הבעש"ט השכינה ותרמילה התלקטה וקבעה מקומה אצל המגיד¹⁸. ע"כ העובדא כפי המובא בכמה מקורות, וראה שם באריכות על אודות השבת במעזריטש.

לפי גירסא זו יתכן שהתולדות אכן הכיר בזה שהמגיד הוא ממלא מקומו של הבעש"ט, ואדרבא זה גופא הי' טעם קפידתו על היותו ממלא מקומו של הבעש"ט ומנהיג תיקונים חדשים, ואכן לבסוף כאשר נכח לראות גדלותו של המגיד אמר שהשכינה ותרמילה עברה למעזריטש, ושוב לא התנגד לתיקונים החדשים.

אך בכתבי חסידי חב"ד¹⁹ יש בזה גירסא שונה לגמרי:

14. עמוד יא (22-23).

15. כ"כ ב'כתבי ר"י שו"ב' עמוד ס"ה אות ג'.

16. כ"כ ב'כתבי ר"י שו"ב' שם.

17. ב'כתבי ר"י שו"ב' שם כתב, שעמד עמו שעות שתיים ולא החליף עמו מלה רק ראה התנהגותו הקדושה, ואח"כ אמר שיהודי שכל עבודתו לשמו יתברך אין לשאול עליו שום קושיא, ונעשה אהבה ואחוה בניהם, ולא מופיע שם הגירסא שנשאר שם על שבת, וגם שהשכינה וכו'.

18. מימרא זו מהתולדות על המגיד מובאת ב'ספר אמת ליעקב' להרה"ק רבי אברהם יעקב מסאדיגורא זצ"ל ח"א עמוד ס"ז.

19. סיפורים מהרה"ח ר' עזריאל זעליג סלאנים ז"ל, הובאו בספר מגדל עוז (ר' יהושע מונדשיין תש"מ) עמוד קנב.

אחרי פטירת הבעש"ט והמגיד הגדול ממעזריטש מילא מקומו, ותוך כמה שנים נמשכו אחריו אלפי חסידים, והתולדות תמה כי המגיד למד אצל הבעש"ט רק כחמש שנים²⁰ והתולדות ה' מראשוני תלמידיו²¹, ונסע התולדות למעזריטש, וכאשר נכח לראות בגדלותו של המגיד אמר כנ"ל שהשיכנה עברה ממעזריטש למעזריטש.

1234567

לפי גירסא זו משמע שהתולדות לא קיבל - קודם נסיעתו למעזריטש - כדבר פשוט שהמגיד הוא ממלא מקומו של הבעש"ט, ואדרבא תמה על זה, וכל נסיעתו היתה בעבור זה, כי המגיד למד אצל הבעש"ט רק שנים מועטים לעומת השנים שהתולדות למד אצל הבעש"ט, ובכן תמה מדוע נוסעים אלפי חסידים אל המגיד, ורק אחרי שנכח לראות בגדלותו של המגיד שוב לא ה' הדבר לפלא בעיניו.

אך הגירסאות בעובדא זו מוסברות לפי הגירסאות שהבאנו לעיל אודות עצם היותו המגיד ממעזריטש יורשו הטבעי של הבעש"ט.

שכן לפי רוב הגירסאות שהבעש"ט הסמיכו בפירוש לכך, או שרמז לזה, אכן לא היתה פליאת התולדות על עצם היותו המגיד ממלא מקומו של הבעש"ט והחסידים נוסעים אליו, אלא הפליאה היתה על תקנות חדשות שהתקין, אבל לפי גירסת חב"ד שבשנה ראשונה לא ה' המגיד ממלא מקומו של הבעש"ט, רק בנו של הבעש"ט הרה"ק רבי צבי ה' ממלא מקומו, מובן הדבר שהתולדות לא ראה מתחילה את המגיד כממלא מקומו של הבעש"ט ומנהיג עדת החסידים, ורק אחרי שנכח לראות גדלותו הסכים לכך.

פרק ג:

גדולי תלמידי הבעש"ט אצל המגיד

מלבד התולדות גם שאר תלמידי הבעש"ט²² הכניעו את עצמם תחת מרותו של המגיד,

20. ראה ספר השיחות לכ"ק האדמו"ר מהרי"ץ מליובאוויטש זצ"ל תש"ד עמוד 141 שאצל אדמו"רי חב"ד ה' מקובל שהמגיד בא אל הבעש"ט בשנת תקי"ב, וזה בסתירה לגירסא זו שבא בשנת תקט"ו, ואצל חסידי רוזין (ראה ספר 'אהלי יעקב' להאדמו"ר מהוסיאטין דף ע) הגירסא שבא בשנת תקי"ז.

עוד יצוין בזה שמקובל בשם הרה"ק מרוזין זצ"ל (ראה 'ספר אמת ליעקב' להרה"ק רבי אברהם יעקב מסאדיגורא זצ"ל ח"א עמוד ס"ז, וכן בספר 'נחלת יעקב' לכ"ק אדמו"ר מבאיהן - לעמבערג זצ"ל עמוד כט, וכן בהערות לספר 'סיפורים ומאמרים יקרים' (לר' ישעי' וואלף ציקרניק הוצאת מכון משכנות יעקב סקווירא) עמוד ז, בשם הרה"ק רבי יעקב יוסף מסקווירא זצ"ל) שהמגיד ה' אצל הבעש"ט רק פעמיים.

21. התקרבותו של התולדות אל הבעש"ט היתה כנראה בתחלת שנת תק"ג, קודם נסיעת הבעש"ט הק' לארץ ישראל, ראה 'שבחי הבעש"ט' עמוד ע"ג אות כ"ח, ולעיל גליון ח עמוד ככג ובהערות שם.

22. ראה בספר 'דברי שלום' להרה"ק רבי שלום מקאידינאוו (ווילנא תרמ"ב) עמוד ו: 12: והנה אחר הסתלקות מרן הקדוש רובם - של תלמידי הבעש"ט - נמשכו אחר תלמידו המגיד הק' ממעזריטש נבג"מ והי'

החומר המסומן

ומסופר²³ שהרה"ק רבי מיכל מזלאטשוב אמר, שאחרי פטירת רבו הבעש"ט צוו לו מן השמים שיקבל את המגיד לרב והראו לו שאותם מעיינות החכמה שהיו הולכין להבעש"ט הולכים עכשיו להמגיד.

לפי המסופר בספרי ימי החסידות²⁴ גם חתנו של הבעש"ט הרה"ק רבי יחיאל זצ"ל, לאחר פטירת חותנו הקדוש, נסע פעם אחת אל המגיד הגדול ממעזריטש, והמגיד חלק לו כבוד גדול כראוי לחתן המלך, ונתן לו מקום ללון באכסניה שלו.

אח"כ 1234567

המגיד המכונה

אח"כ 1234567

אח"כ 1234567

אח"כ החסידות

החומר

לו כמה וכמה תלמידים גאונים וקדושים אשר ידועים לכל וכו' ע"כ, ועיי"ש עוד בדבריו בענין הבעש"ט הק' ותלמידיו הק'.

(וזה דלא כמו שכתב בספר 'דרכי נועם' (תולדות הרה"ק הר"ר אלימלך מליעזנסק זי"ע, ב"ב תשס"ה) עמוד תפג שרוב תלמידי הבעש"ט לא נהו אחרי המגיד).

וראה עוד בספר 'בית רבי' ח"א עמוד 122 שהרבה מחבריו – של המגיד – תלמידי הבעש"ט היו באים אליו לפרקים להשתעשע עמו (וידוע על הרה"ק רבי פנחס מקאריץ שהנהיג בעצמו עדת חסידיו, וכפי המסופר לעיל הי' נחשב לאחד מיורשי הבעש"ט, והבעש"ט אף ציוה לתלמידו הרה"ק רבי דוד היילפרין שיסע אליו אחרי פטירתו, וראה 'אמרי פנחס השלם' ח"ב עמודים תנ"ג - תנ"ו שאף הי' לו חלוקי דעות בדרכי עבודת השם עם המגיד, מכל מקום העריץ רבי פנחס את המגיד באופן נפלא, ויש בזה מקום למאמר מיוחד ואכ"מ. וראה בגליון זה המאמר על 'סור מרע ועשה טוב' במשנת החסידות).

23. ראה 'שבחי הבעש"ט' עמוד רט"ז אות קל"ה, שהמחבר שמע מהרה"ק רבי מיכל מזלאטשוב שקודם שהתקרב אל הבעש"ט הראו לו מן השמים שמעיינות החכמה הולכים אל הבעש"ט ושילך אל הבעש"ט לקבלו לרב וללמוד ממנו, וכשנפטר הבעש"ט צוו לו מן השמים שיקבל המגיד לרב והראו לו שאותן מעיינות החכמה שהיו הולכין להבעש"ט הולכים עכשיו להמגיד.

24. הובא בספר 'בית רבי' עמוד ג. וכן הובא ב'תולדות מקור ברוך' פרק א' - שבסוף ספר 'צוצינא דנהורא' (להג"ר ראובן מרגליות ז"ל לבוב תרצ"א) עמוד א.